

SISTEMUL DENOMINATIV AL LIMBII VERSUS SISTEMUL EI LEXICAL

ZGARDAN-CRUDU Aliona, dr., conf. univ.

Summary

The denomination phenomenon correlates with the necessity of naming the referees, recently appeared in language. So, for give a name to the new denotes, recently appeared or unfamiliar for the speakers before, they recourse to various methods of denomination. By the process of denomination they understand the method of creating different names – semantic and affixed derivatives, periphrastic composite names, lingual calculations etc. Most times, to form a new reality in language, they recourse to affix derivation, conversion, composition etc. A less known denomination process is semantic deriving, which is an interesting language phenomenon, very important for the proper functioning of the language. As a result of this process a new word is not formed, but a new nomem appears.

Frequently, students and other speakers of the Romanian language know what affixed derivation is, but they know less about the reversed derivation and semantic derivation. The last one has a particularly high importance for language enrichment of the denominative system. In this context, it is important not to confuse the lexical system of language with its denomination system. This problem is studied in this article.

Factorul primordial care determină evoluția oricărei limbi este necesitatea vorbitorilor de a exprima gânduri, idei, de a comunica. Între această necesitate și posibilitățile limbii apar anumite neconcordanțe, care și constituie forța motrice în evoluția sistemului de semnificați și semnificanți ai limbii. Aceștia formează sistemul lexical al limbii, vocabularul, cunoscut ca totalitatea cuvintelor existente într-o limbă, între care există varii relații: la nivelul semnificatului (omosemie, parasemie, antisemie) și la nivelul semnificantului (omolexie, paralexie, eterolexie). Elementele vocabularului sunt clasificate conform mai multor factori: etimologic, formal, frecvență, stilistico-funcțional, psihologic, semantic etc. Despre sistemul lexical al limbii se discută într-un impunător număr de lucrări științifice. Mai puțin însă acesta este studiat în legătură cu sistemul denominativ al limbii. Anume această problemă va fi abordată în prezentul articol. Totodată, trebuie să menționăm că și despre sistemul denominativ al limbii s-a scris prea puțin, dacă e să ținem cont de importanța acestuia versus evoluția limbii. În lingvistica românească, acest subiect științific este investigat în mod special în lucrările profesorului Vasile Pavel [2; 3; 4; 5; 6; 7].

Fenomenul denominării corelează cu necesitatea denumirii referenților noi, recent apăruiți în limbă. Astfel, pentru a denumi denotați noi, recent apăruiți sau necunoscuți înainte de vorbitori, se recurge la diferite procedee ale denominării. Prin procedeu al denominării se înțelege modalitatea de creare a diferitor denumiri – derivate semantice și afixale, denumiri compuse perifrastice, calcuri linguale etc. Rămâne de văzut, de fiecare dată, cum se manifestă un procedeu concret al denominării, ce principii stau la baza lui, care sunt etapele și mecanismul acestui procedeu.

Vorbind despre denominare, este necesar să delimităm procedeele denominării de principiile denominării. Principiul denominării referenților se referă la un fapt natural de limbă, dotat cu capacitatea de a reflecta caracteristicile fenomenelor desemnate. Principiul constituie o categorie semantică (se referă la semnificat). Procedeu este o modalitate de realizare a principiului denominării. Procedeu denominării și principiul denominării corelează, respectiv, ca formă și conținut. Procedeu denominării este generat de o oarecare sursă de denominare. Astfel, pentru a

denumi noi fenomene, procese sau obiecte, vorbitorii recurg la extinderea funcției nominative a denumirilor existente, la crearea noilor cuvinte pe baza celor vechi și la împrumuturi din alte limbi. De exemplu, principiul denominării legumei cunoscută cu denumirea *vânăță* este culoarea, principiul denominării întinderii de apă în formă circulară, în regiuni mlăștinoase, mărginită cu papură; locul unde se adună și stagnează apa este forma ș.a.m.d.

Procedeul denominării se realizează prin participarea și interacțiunea a trei factori: numele, noțiunea și obiectul. Cu alte cuvinte, în procesul realizării denominării, interacționează elemente din trei domenii diferite: lingvistic (expresia), gnoseologic (reflectarea obiectelor în conștiința vorbitorilor, analiza lor) și realitatea obiectivă (obiectele ce urmează să fie denumite). Cuvântul este dotat cu capacitatea de a denumi o noțiune (în cuvânt se reflectă evoluția noțiunii), aceasta constituind un concept ce fixează în conștiința omului semnele relevante ale obiectelor (fenomenelor, proceselor, însușirilor, emoțiilor etc.). În procesul denominării, vorbitorul confruntă oarecum cei trei factori sus-numiți ai denominării, iar în consecință apare noua unitate denominativă – rezultatul denominării. Altfel spus, procedeul denominării constă în fixarea în conștiința vorbitorilor a lucrurilor reflectate cu ajutorul cuvintelor [7, p. 55] și include mai multe etape. În primul rând, la denominarea realemelor, atunci când acestea nu sunt importante din alte culturi cu tot cu nume, se compară două sau mai multe realeme, dintre care unul nu are încă un nume, urmând ca ulterior să fie denumit. Rezultă de aici necesitatea stabilirii unui raport de similitudine sau de contiguitate între obiectele comparate. Acest raport, generat de reflectarea obiectelor în conștiința oamenilor, constituie baza denominării – el determină formarea/apariția, alegerea unei anumite unități lexicale și promovarea ei în calitate de nomem al realimului desemnat în rezultatul acestui procedeu.

Se afirmă, pe bună dreptate, că, în fond, mecanismul denominării este unul și același pentru toate idiomurile, iar unitatea denominativă – rezultatul realizării unui anumit procedeu de denominare – poate fi: a) un cuvânt simplu, b) un cuvânt derivat, c) un cuvânt compus, d) o îmbinare de cuvinte etc.

Înainte de a aduce precizările de rigoare referitoare la deosebirea dintre sistemul lexical și cel denominativ ale limbii, menționăm că și elementele denominative ale limbii se clasifică conform aceluiași factori, ca și sistemul lexical.

Astfel, pentru a denomina un obiect nou, deci recent apărut în cultura noastră, limba formează o nouă denumire, care poate fi:

1. un cuvânt nou, format prin compunere, derivare afixală progresivă, derivare afixală regresivă/inversă, conversiune: *mierea-ursului*, *stropitoare*, *străbun*, *a despacheta*, *alun*, *urâtul*;

2. un cuvânt vechi, dar care este un neologism semantic (la momentul apariției sensului în limbă), altfel spus – un derivat semantic;

3. un cuvânt nou format prin abreviere: *tir*, *aprozar* etc.

Nu este greu să înțelegem cum se formează un cuvânt nou prin derivare, pentru a denomina un real nou: *a îngriji* – *îngrijitor*, *a lega* – *a dezlega*, *pachet* – *împacheta*. Menționăm că derivarea afixală cu prefixe și cea cu sufixe (prefixarea și sufixarea) sunt ușor înțelese atât de studenți, cât și de profesorii de limba și literatura română, ceea ce nu poate fi spus despre derivarea inversă. De obicei, atunci când sunt solicitați să prezinte exemple de cuvinte formate prin derivare inversă, atât studenții, cât și unii profesori din învățământul preuniversitar confundă cuvintele formate prin

derivare regresivă cu cele formate prin sufixare de la participiile verbelor: *despacheta – despachetat, împodobi – împodobit*. Aceștia nu observă că, de fapt, cuvintele *despachetat, împodobit* s-au format prin sufixare de la cuvintele *a despacheta, a împodobi*, care sunt formate prin derivare regresivă. Aceeași dificultate, sau problemă, o atestăm și în cazul derivării regresive. Astfel, elevii știu că derivarea este procedeul prin care se formează un cuvânt nou de la alt cuvânt, deja cunoscut și folosit de către vorbitorii limbii, prin prefixare sau sufixare, deci este vorba despre adăugarea unui afix la un cuvânt nou sau la o rădăcină nouă. În ceea ce privește derivarea regresivă, elevilor le este greu să înțeleagă că se pot forma cuvinte noi și prin suprimarea unui afix: *a alinta – alint, nucă – nuc, mătă – măt, Alina – Alin* etc.

În cazul derivatelor semantice, apărute drept urmare a utilizării unui cuvânt vechi în o nouă funcție denominativă, apare un sens nou, la un cuvânt vechi. Anume acest lucru prezintă interes pentru studiul de față, atunci când punem în opoziție sistemele lexical și cel denominativ ale limbii. Or, în cazul derivării afixale, abrevierii, conversiunii se îmbogățește cu un element nou atât sistemul lexical al limbii, cât și sistemul ei denominativ. În cazul derivării semantice, se completează cu o unitate nouă doar sistemul denominativ al limbii, întrucât nu apare un nou element lexical, dar un element lexical vechi se îmbogățește cu un sens nou. Acest procedeu, care se realizează în baza extinderii funcției denominative a denumirilor existente, are o arie a frecvenței destul de vastă. Or, s-a menționat, în repetate rânduri, de către mai mulți lingviști că limba a fost clădită de către om pe un fundament vechi; fără a ieși din limitele analogiei cu trecutul, omul a modificat diferite aspecte ale cuvântului în procesul utilizării lui, dar nu le-a inventat.

Unitățile denominative ale limbii sunt supuse unor modificări complexe, studiate în cadrul onomasiologiei și în cel al semasiologiei. Cercetarea onomasiologică elucidează esența procedurii denominării, căci semnificantul este în permanență prezent în conștiința vorbitorului și a cercetătorului ca suport material al laturii ideale a limbii [1, p. 10]. Ceea ce semasiologia consideră *o nouă utilizare a unui cuvânt*, adică utilizarea cuvântului într-o nouă funcție denominativă, teoria denominării consideră ca *o apariție a unui nou sens al acestui cuvânt*. Altfel spus, procesul denominării generează atât un sens nou al cuvântului, cât și funcția denominativă a acestuia [9, p. 98]. În limbile naturale, completarea inventarului de unități denominative al limbii se face, de cele mai multe ori, din contul utilizării, într-o nouă funcție de nominație, a unităților denominative vechi [9, p. 105]. Îmbogățirea semnificatului cu elemente noi se produce deseori „în flagrantă contradicție cu logica formală” [10, p. 29]. Realizat la nivelul vorbirii, procedeul nu se supune vreunei legități impuse „din afară” și dispune de avantajul de a avea la dispoziție o infinitate de semne și particularități ale realităților ce pot fi alese să servească drept suport de principii ale denominării. Astfel, atunci când apare un derivat nou, apare un nou element denominativ în limbă, dar nu și un cuvânt nou. Aici este prima deosebire dintre îmbogățirea sistemului lexical și sistemul denominativ ale limbii. În cazul cuvintelor polisemantice, acestea conțin atâtea nomeme, câte sensuri lexicale au. De exemplu, cuvântul *rață*, care are sensurile: 1. Nume dat mai multor specii de păsări domestice și sălbatice, înotătoare, cu ciocul lat și turtit, cu trunchiul scurt și îndesat și cu picioarele scurte, deplasate în partea posterioară a trunchiului. 2. Urinal. 3. (Art.) Numele unui dans popular; melodie după care se execută acest dans, include trei nomeme, întrucât este utilizat ca denumire pentru trei realități. Cuvântul polisemantic bine cunoscut de toți vorbitorii limbii române *capră*, în virtutea

faptului că are opt sensuri: 1. Gen de mamifere rumegetoare paricopitate, cu părul lung, cu coarne, mai mari și diferențiate la masculi; animal care face parte din acest gen; 2. Joc popular românesc, care face parte din obiceiurile practicate de Anul Nou și care constă din executarea unor figuri comice de către un personaj mascat cu cap de capră (1.) care bate ritmic din fălci; 3. (Art.) Numele unui joc de copii, în care un jucător stă aplecat cu mâinile sprijinite pe genunchi, iar ceilalți sar peste el. 4. Suport de lemn cu patru picioare, încrucișate două câte două, pe care se pun lemnele pentru a fi tăiate cu fierăstrăul. 5. Sistem de lemne încrucișate care servește la susținerea schelelor de lucru, a unor platforme etc. 6. Scaun (sau ladă) amenajată în partea dinainte a trăsurii sau a căruței etc., pe care stă vizitiul. 7. Aparat de gimnastică pentru sărituri, format dintr-un suport capitonat montat pe patru picioare, cu înălțimea reglabilă. 8. Arșic de miel, conține opt nomeme. Dacă ținem cont de faptul că mai mult de 50% din cuvintele din vocabularul limbii române sunt polisemantice, putem susține că sistemul denominativ al limbii este mult mai bogat decât sistemul lexical al limbii, cu toate că acesta din urmă include atât cuvintele simple și compuse dotate cu sens lexical, cât și cele cu rol de instrumente gramaticale, deci cuvintele din toate cele zece părți de vorbire. Or, sistemul denominativ al limbii include doar cuvintele semnificative din limbă. De exemplu, cuvintele *deci, al, spre, despre, fiindcă, ale, cu* sunt elemente lexicale ale limbii, dar nu și elemente denominative. Or, ele nu corelează cu vreo noțiune, nu au sens lexical, deci nu sunt semnificative. Observăm, așadar, că, deși sistemul lexical al limbii prezintă mai multă complexitate în ceea ce privește diversitatea morfologică a elementelor care îl formează, acesta poate fi considerat mai sărac cantitativ decât sistemul denominativ al limbii, care prezintă o anumită austeritate în ceea ce privește aceeași diversitate morfologică a elementelor din care este format. Pentru completarea, îmbogățirea sistemului lexical al limbii sunt aplicate, după cum am mai menționat, în calitate de căi, mijloace de îmbogățire a vocabularului, derivarea afixală, compunerea, conversiunea, abrevierea ș.a., dar în nici un caz derivarea semantică. Pentru completarea, îmbogățirea sistemului denominativ al limbii însă este aplicată, în afară de toate procedeele și mijloacele de îmbogățire a vocabularului, derivarea semantică. Anume aceasta promovează, în calitate de unitate denominativă nouă în limbă, un cuvânt vechi, dar care are sens nou. La momentul apariției acestui sens, se vorbește despre un neologism semantic. Prin urmare, căile de îmbogățire a sistemului denominativ al limbii sunt mai multe decât căile de îmbogățire a vocabularului. Sau, altfel spus, căile de îmbogățire a sistemului denominativ al limbii sunt aceleași căi de îmbogățire a vocabularului, plus derivarea semantică, în calitate de procedeu al denominării.

Întrucât sensul este o categorie ideală, procedeul derivării semantice este mai puțin înțeles, cunoscut, decât procedeul derivării afixale. Considerăm important să menționăm că ar trebui să se acorde o atenție sporită acestui fenomen al limbii, deoarece el are tangențe cu polisemia, tipologia sensului lexical etc., fenomene deosebit de interesante și importante pentru înțelegerea mecanismului limbii și pentru buna funcționare a acestuia.

În concluzie, menționăm că sistemul denominativ al limbii evoluează odată cu evoluția societății, el reflectă schimbările din societate (aparitia,disparitia realemelor), evoluția acestuia trebuie studiată în legătură cu evoluția vocabularului, dar în nici un caz nu trebuie să punem semnul egalității între sistemul lexical și sistemul denominativ ale limbii.

Bibliografie

1. Бахнару, В., *Мутацій де сенс: каузе, модалитэць, ефекте*, Chişinău, 1988.
2. Павел, В., „Деспре диференциеря семантикэ а элементелор лексикале (пе база материалелор АЛМ)”, în *Лимба ши литература молдовеняскэ*, 1966, nr. 1, pp. 56-62.
3. Павел, В., „К вопросу разграничения языковых явлений по данным лингвистической географии”, în *Вопросы молдавской диалектологии*, Chişinău, 1982, pp. 34-44
4. Павел, В., *Ла изворул граюлуй*, Chişinău, 1984.
5. Павел, В., *Лексическая номинация*, Chişinău, 1983.
6. Павел, В., „Номинация и семантика в ареальном аспекте”, în *Теоретические проблемы и ее отражения в одноязычных словарях*, Chişinău, 1982, pp. 54-58.
7. Павел, В., „Студиереа номинацией суб аспект лингвожеографик”, în *Лимба ши литература молдовеняскэ*, 1980, nr. 2, pp. 54-63.
8. Павел, В., *Терминология агриколэ молдовеняскэ. Студиу де жеографии лингвистикэ*, Chişinău, 1973.
9. Теля, В., *Типы языковых значений. Связанное значение слова в языке*, Москва, 1981.
10. Чобану, А., *Синтакса ши семантика*, Кишинэу, 1987.